



НОВІ ВИМІРИ БЕЗПЕКИ В ПРАКТИКАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НУШ

Т. В. Водолазська, ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0192-5465>

Т. А. Устименко, ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7843-7665>

Досліджується питання проектування шкільного освітнього середовища, здатного забезпечити безпеку учасників освітнього процесу в умовах війни. Статистично підтверджено гіпотезу про те, що рівень сприйняття освітніх реформ у групі педагогів з невисоким рівнем тривожності суттєво вищий, ніж у групі педагогів з високою тривожністю. Обґрунтовано тезу, що важливою є психологічна підтримка педагогічних працівників, спрямована на зниження рівня тривожності, розвиток стресостійкості. Виділено суттєві складові освітніх втрат: мотиваційні провали (втрата інтересу до навчання); соціальна дезадаптація (втрата важливих контактів у соціумі); асистемність знань (втрата цілісної картини світу); втрата практичного досвіду та напрями їх подолання.

Ключові слова: освітнє середовище, безпека, інформаційна безпека, емоційно-етична компетентність, Хібукі, надання першої психологічної допомоги, емоційна грамотність.

Tetiana Vodolazska, Tetiana Ustymenko. New Safety Dimensions in Practices of New Ukrainian School Implementation

The article investigates the issue of designing a school educational environment that can ensure the safety of participants in the educational process in a time of war. The hypothesis that the level of perception of educational reforms in the group of teachers with low anxiety is significantly higher than in the group of teachers with high anxiety is statistically confirmed. The thesis that psychological support for teachers aimed at reducing anxiety and developing stress resistance is important is substantiated. The essential components of educational losses are highlighted: motivational failures (loss of interest in learning); social maladjustment (loss of important contacts in society); asystematic knowledge (loss of a holistic picture of the world); loss of practical experience and ways to overcome them.

Keywords: educational environment, security, information security, emotional and ethical competence, Hibuki, psychological first aid, emotional literacy.

Актуальність проблеми. Незважаючи на війну, заклади освіти України розпочали, де це було можливо, освітній процес. Відновлення навчання є важливим кроком для розвитку дітей, їхнього майбутнього, бо чим довшою є пауза в освітньому процесі, тим більше діти забувають вивчене, втрачають набуті раніше навички. Після тривалої перерви учням складно віднайти мотивацію до навчання, на зміну щоденній звичці працювати інтелектуально приходить розважальний контент. Як свідчить приклад інших країн, довгострокове призупинення навчання загрожує втратою інтелектуального та креативного потенціалу цілого покоління. Відновлення освітнього процесу – це питання розвитку та добробуту кожної особистості і розбудови країни загалом.

Щоб зменшити негативні наслідки впливу війни на освіту та дітей, необхідні спільні зусилля педагогів, батьків, громади для забезпечення безпеки та стабільності в освітній системі, а також надання психологічної підтримки для учасників освітнього процесу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Освітнє середовище має бути безпечним місцем, де учні відчуватимуть себе захищеними і де відбувається більшість навчальних видів діяльності [1; 2]. Окрім цього, освітнє середовище має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму школи. В умовах війни психічне здоров'я та психологічне благополуччя виходять на перший план у проце-

Водолазська Тетяна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітньої політики Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського;

Устименко Тетяна Анатоліївна, кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освітньої політики Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

сі проектування освітнього середовища, тому що забезпечують сприйняття значущості буття, дають людині змогу розкрити особистісний потенціал, стати суспільно активним громадянином держави.

Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 н.р., проведене Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти» (впроваджується проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), показало, що за останній рік погіршився психологічний стан учнів. Майже вдвічі порівняно з початком лютого 2022 року зросла кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено, втомлено. Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, хто почувається в безпеці, спокійно, енергійно. А також ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни стали нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації освітнього процесу, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць і вчителів [3; 4].

Щоб відповідати на виклики сьогодення, педагогам потрібні знання з надання першої психологічної допомоги, ефективні і перевірені інструменти для роботи з дітьми в стресі і з травматичним досвідом, відновлювальні практики для підтримки ментального здоров'я.

Дискусії навколо питання оновлення освітнього середовища привертають увагу широкого кола спеціалістів у всьому світі. Так міжнародна команда, яка об'єднала компанії Cannon Design, VS Furniture, Bruce Mau Design, реалізувала проєкт, що досліджував вплив фізичного середовища на шкільну філософію. Результати експерименту, висвітлені у книзі Брюса Мау «Третій учитель» (The Third Teacher) [5], свідчать, що в шкільному середовищі є три відповідальних за викладання і навчання: перший – учитель, другий – здобувач освіти, третій – освітнє середовище. Ґрунтуючись на дослідженнях педагогіки, психології, архітектури, автори проєкту пропонують розглядати освітнє середовище як «третій учитель», що впливає на якість освітнього процесу.

Освітнє середовище може впливати на здоров'я здобувачів освіти, їхню мотивацію до навчання, формувати сприятливу атмосферу, забезпечувати потребу в дослідженні, задовольняти освітні потреби. Широкомасштабні міжнародні проєкти і програми InnoSchool, TALIS (Teaching and Learning International Survey), «Доброзичливі до дітей школи» (ЮНІСЕФ) [6; 7] засвідчили, що

чим більше активного простору відведено дитині, тим більше можливостей створюється для розвитку її творчості; включеність і самоконтроль дитини є вищими при більшій можливості прояву ініціативи, самостійної участі у створенні умов навчання.

Іншою не менш важливою проблемою є якість та безпека комунікації між учасниками освітнього процесу. Травми війни, зокрема інформаційні впливи та емоційні перевантаження, накладають суттєвий відбиток на всі поведінкові прояви людини, а тому навіть неформальне спілкування може бути стресогенним для учасників. Комунікативне середовище як фундаментальна частина освітнього теж має досліджуватися у рамках нових вимірів безпеки в закладах освіти [7].

Мета статті – дослідити питання проектування шкільного освітнього середовища, здатного забезпечити безпеку учасників освітнього процесу в умовах війни; описати сучасні інструменти і практики, що можуть допомогти педагогам організувати освітній процес та надати психологічну допомогу учням, батькам і педагогам.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни особливої уваги заслуговують питання безпеки, психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Державною службою якості освіти України разом із ініціативою «Система забезпечення якості освіти» (SURGe) були розроблені рекомендації на допомогу керівникам закладів освіти з питань організації безпечного освітнього середовища різних форматів навчання (очного, дистанційного і змішаного), що висвітлюють питання облаштування безпечного простору в закладі, містять опис процедур реагування та поведінки в надзвичайних ситуаціях, корисні покликання [9].

Педагогічним колективам рекомендовано здійснювати комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Реалізація цього завдання передбачає залучення кваліфікованих психологів і медиків. Також увагу наголошено на специфіці емоційно-вольової сфери особистості, яка полягає у стресостійкості, самоконтролі, домінантному настрої, актуалізації вольових зусиль, що особливо актуально в умовах війни.

На думку дослідників, якість освітнього середовища визначається діями, вчинками та поведінкою осіб, що належать до цього середовища. Їхні дії (або бездіяльність) можуть як сприяти психологічному благополуччю суб'єктів цього середовища, так і погіршувати його, провокуючи

чи поширення різних негативних психологічних явищ [10]. У результаті виникає потреба у формуванні емоційно-етичної компетентності педагогічних працівників.

Дедалі більшого значення набувають увага до особистості учня, готовність педагога до надання допомоги в різних ситуаціях шкільного життя, його стійкість до викликів та психологічна грамотність. У цьому контексті професійність учителя значною мірою визначається його емоційно-етичною компетентністю як відповідним рівнем оволодіння педагогічною професією, загальнолюдською і професійною культури, емоційної та етичної грамотності, готовністю до проєктування безпечного освітнього середовища.

Серед інструментів, які використовуються в закладах освіти, варто виділити терапевтичну іграшку Хібукі. Лагідні обійми песика допомагають дитині впоратися зі своїм болем, створюють безпечний простір для радості і мрій. Хібукі – це іграшка-модель, деталі якої ретельно продумані й виважені.

На думку автора методики доктора Шай Хен Галя та керівника й автора ідеї адаптації проєкту Дафни Шарон-Максимової, дитина, вдвляючись в очі Хібукі, переносить на нього свої страхи й переживання, навчається розуміти себе, піклуватися про себе та інших, бути чутливою. Таке перенесення досвіду, що травмував, на іграшку, допомагає дитині упоратися із психотравмою й не застрягнути в ній [11].

Позиція вчителя як суб'єкта проєктування освітнього середовища визначається його здатністю оцінювати психологічний стан дитини, наповнювати освітній процес сенсами відповідно до освітніх потреб учнів, стежити за емоційним станом.

Освітня реформа НУШ спирається на досвід покращення якості освіти найпрогресивніших країн світу. Керівник програми PISA Андреас Шлейхер у книзі «Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття», що акумулювала висновки 20-річного дослідження освітніх систем 28 країн світу, пише: «Минуле було ієрархічне; майбутнє – засноване на співпраці й сприйнятті вчителів та учнів як джерел знань і співтворців. У минулому різних учнів навчали однаково. Тепер шкільні системи повинні прийняти розмаїття і запровадити індивідуалізовані підходи до навчання. Цілями минулого були стандартизація і дотримання норм... У майбутньому вчитель будуватиме підхід до навчання на основі захоплення і здібностей учнів, а також

допомагатиме учням персоналізувати навчання й оцінювання, щоб сприяти залученню й розвитку талантів» [12].

Це твердження суголосне з обґрунтуванням Концепції НУШ, що визначає суспільну потребу в індивідах, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

Наразі реформа НУШ з об'єктивних причин ускладнюється обставинами карантину, війни, вимушеними переміщеннями сімей учнів, недофінансуванням тощо. Однак існують і суб'єктивні причини, що гальмують освітні реформи. Нами проведено дослідження сприйняття реформи НУШ у перші роки запровадження (2019–2020) на великій вибірці педагогів, що ще не мали практики пілотування НУШ, а лише певною мірою були ознайомлені з концептуальною рамкою освітньої реформи в Україні. Учителям пропонувалася анкета, яка визначає оцінку важливості, корисності, своєчасності та зрозумілості принципів і практик НУШ, а також опитувальник рівня ситуативної тривожності. Гіпотеза дослідження полягала в тому, що високий рівень тривожності спричинює заперечення та опір реформі. Результати опитування надано в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісний розподіл опитаних за показниками тривожності і оцінки реформи НУШ

Показники та рівні		Рівень прийняття реформи НУШ (кількість осіб)	
		високий	низький
		62	125
Рівень тривожності (кількість осіб)			
Високий	100	18	82
Низький	87	44	43

Обчислення даних таблиці за формулою показника χ^2 дає змогу встановити, чи існує суттєва різниця між групами педагогів із різним рівнем тривожності щодо їхньої готовності працювати з новими викликами, продуктивно реагувати на зміни в організації освітнього процесу. Вирахований показник χ^2 дорівнює 20,9; отримана величина порівняно з табличними (критичними) показниками потрапила в зону значущості.

Таким чином, слід прийняти гіпотезу про наявність різниці між двома емпіричними розподілами. На основі цих емпіричних даних можна

стверджувати, що рівень сприйняття освітніх реформ у групі з невисокою тривожністю суттєво вищий, ніж у групі з високою тривожністю.

Комунікативне середовище НУШ значним чином руйнує усталені форми навчання і в часі, і в просторі, і позиції вчителя (таблиця 2).

Отже, дуже важливим є не лише системне роз'яснення, навчання, засвоєння нових освітніх практик, а і психологічна підтримка педагогічних працівників, спрямована на зниження рівня тривожності, розвиток стресостійкості. Можливо, доречно рекомендувати докласти спеціальні організаційні зусилля та матеріальні ресурси до створення освітнього середовища, у якому вчитель знайде час і місце для турботи про себе, свій ресурс, вирощування власної резильєнтності.

Досвід запровадження практик створення нового комунікаційного середовища, орієнтованого на інформаційну та емоційну стійкість, напрацьовується в рамках Lifelong Learning проєкту «Школа медіаосвіти», у навчальних модулях «Управління освітнім процесом» для слухачів курсів підвищення кваліфікації всіх освітніх галузей, роботі шкіл професійного розвитку, освітніх івентах. У Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського запроваджується новий освітній концепт «Академія стійкості»: цикл практичних занять із надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу.

У ПАНО ім. М. В. Остроградського за ініціативи директора В. В. Зелюка проведено стратегічну сесію з педагогами, щоб знайти бачення шляхів подолання освітніх втрат. Подолання втрат у навчанні та освітніх розривів є важливим

завданням освітян вже в цьому навчальному році, бо, зрозуміло, що такі втрати спричиняють значний негативний вплив як на розвиток особистості конкретної дитини, так і на її майбутні перспективи і суспільний добробут.

Формат стратегічної сесії передбачав: вихід на артикуляцію явища в чітке проблемне поле, виокремлення чинників та рівня їхнього впливу, розроблення рішень з виходом на зрозумілі поетапні плани.

Осмислюючи проблему втрат, експерти виокремили п'ять її найсуттєвіших складових: мотиваційні провали (втрата інтересу до навчання); соціальна дезадаптація (втрата важливих контактів у соціумі); асистемність знань (втрата цілісної картини світу, що базується на знаннях/компетенціях); втрата практичного досвіду (експерти назвали це «діяльність: SOS!»); ресурсність учителя (ризик вигорання, втрата оптимізму і творчого натхнення). Тобто втрати в навчанні не треба вважати лише «пробілами» з предметів. У нашому дослідницькому підході ми вийшли на ширше розуміння освітніх втрат — як порушення цілісності освітньої архітектури, яке може бути подолано так само цілісно, а не точково.

Тому фахівці ПАНО ім. М. В. Остроградського готові запровадити експертну підтримку проведення в громадах та закладах освіти області стратегічних сесій щодо розбудови якісного та безпечного освітнього середовища, розуміючи це як системну, комплексну діяльність, що включає всі актуальні аспекти безпеки учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи, варто зазначити, що освітнє середовище є важливим чинником продуктив-

Таблиця 2

Характеристики нового комунікативного середовища НУШ

Традиційні форми освіти	Комунікативне середовище НУШ
Ті, хто швидше міркують і активніше висловлюються, узурпують більшу частину часу.	Беруть участь усі в групі.
Запитання сприймаються як виклики, ніби людина сказала чи зробила щось неправильно.	Запитання – це основа зацікавленості, учасники заохочують одне одного, щоби пояснити суть повідомлення.
Перебивають одне одного.	Змога кожному висловитися.
Відмінності в позиціях сприймаються як конфлікти, яких уникають чи заглушують, потім обговорюють кулуарно.	Протилежні погляди не замовчуються та співіснують у межах однієї дискусії, складні питання потребують думки кожного.
Учасники не слухають і не розуміють репліки одне одного, оскільки зайняті формулюванням власних.	Учасники слухають одне одного, бо знають, що будуть почуті.
Проблему поспішають визнати розв'язаною, як тільки найшвидші знайшли відповідь.	Проблема розв'язана, коли всі, кого вона стосується, зрозуміли аргументацію.

ності освітнього процесу. Визначну роль грає контент шкільних просторів та якість організації комунікації в закладі освіти: вони є носіями значущої освітньої, соціальної інформації. Нові виміри/вимоги/зусилля щодо організації та проектування освітнього середовища мають бути спрямовані на фізичну, інформаційну та емоційну безпеку учасників освітнього процесу. Проектування такого освітнього середовища є наскрізною навичкою, універсальним інструментом діяльності вчителя, який потребує розвитку в післядипломній освіті та супроводі протягом професійної кар'єри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Водолазська Т. В. Інструменти оцінки шкільного освітнього середовища. Імідж сучасного педагога. 2020. № 1 (190). С. 93–97.
2. Водолазська Т. В. Освітнє середовище як «третій учитель». Імідж сучасного педагога. 2018. № 4 (181). С. 10–12.
3. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Bezpechne_osvitnie_seredovysche_2022_SQE-SURGe.pdf
4. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022–2023 навчальному році. URL : <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
5. *The Third Teacher: 79 Ways You Can Use Design to Transform Teaching & Learning* / Bruce Mau. March 1, 2010. 254 p.
6. Вебсайт програми InnoSchool. URL : <http://http://innoschool.tkk.fi/>
7. Вебсайт програми TALIS. URL : <http://www.oecd.org/edu/talis>.
8. Устименко Т. А. Інформаційна безпека // Концепція «Безпечна школа Полтавської області» (проект) / Л. В. Литвинюк (кер. роб. групи) / ПАНО ім. М. В. Остроградського, ГУ ДСНС України у Полт. обл., ГУНП в Полт. обл., УПО в Полт. обл., ГУ Держпродспоживслужби в Полт. обл. – Полтава : ПАНО, 2022. – 51 с.
9. Пропозиції щодо вирішення проблем учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL : <https://eo.gov.ua/propozytsii-sluzhby-osvitnoho-ombudsmena-shchodo-vyrishennia-problem-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-umovah-voiennoho-stanu/2022/08/18/>
10. Водолазська Т. В., Устименко Т. А. Інфомедійна грамотність у проектуванні візуального контенту освітнього середовища / Інфомедійна грамотність – невід'ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти : збірник статей / Редкол. : В. Ф. Іванов (голов.

ред.) [та ін.]. – Київ : Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. – 400 с. – С. 46–54.

11. Хібуки: бронезишет для дитячої душі / Дафна Шарон-Максимов. Київ : Видавництво nov. 2023. 204 с.

12. Шляйхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. – Львів : Лімонус, 2018. – С. 37.

REFERENCES

1. Vodolazska T. V. *Instrumenty otsinky shkilnoho osvitnoho seredovyscha. Imidzh suchasnoho pedahoha*. 2020. № 1 (190). S. 93–97.
2. Vodolazska T. V. *Osvitnie seredovyshe yak «tretii uchytel»*. Imidzh suchasnoho pedahoha. 2018. № 4 (181). S. 10–12.
3. *Bezpechne osvitnie seredovyshe: novi vymiry bezpeky*. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Bezpechne_osvitnie_seredovysche_2022_SQE-SURGe.pdf
4. *Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh viiny u 2022–2023 navchalnomu rotsi*. URL : <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
5. *The Third Teacher: 79 Ways You Can Use Design to Transform Teaching & Learning* / Bruce Mau. March 1, 2010. 254 p.
6. Вебсайт програми InnoSchool. URL : <http://http://innoschool.tkk.fi/>
7. Вебсайт програми TALIS. URL : <http://www.oecd.org/edu/talis>.
8. Устименко Т. А. Інформаційна безпека // Концепція «Безпечна школа Полтавської області» (проект) / Л. В. Литвинюк (кер. роб. групи) / ПАНО ім. М. В. Остроградського, ГУ ДСНС України у Полт. обл., ГУНП в Полт. обл., УПО в Полт. обл., ГУ Держпродспоживслужби в Полт. обл. – Полтава : ПАНО, 2022. – 51 с.
9. *Propozytsii shchodo vyrishennia problem uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu*. URL : <https://eo.gov.ua/propozytsii-sluzhby-osvitnoho-ombudsmena-shchodo-vyrishennia-problem-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-umovah-voiennoho-stanu/2022/08/18/>
10. Vodolazska T. V., Ustyimenko T. A. *Infomediina hramotnist u proektuvanni vizualnoho kontentu osvitnoho seredovyscha / Infomediina hramotnist – nevidiemna skladova navchalnoho protsesu zakladu vyshchoi osvity : zbirnyk statei / Redkol. : V. F. Ivanov (holov. red.) [ta in.]*. – Kyiv : Akademiia ukrainskoi presy, IREX, Tsentr Vilnoi presy, 2021. – 400 s. – S. 46–54.
11. *Khibuky: bronzhylet dlia dytiachoi dushi / Dafna Sharon-Maksymov*. Kyiv : Vydavnytstvo nov. 2023. 204 s.
12. *Shliaikher A. Naikrashchyi klas u sviti: yak stvoryty osvitiu systemu 21-ho stolittia / Pereklala z anh. Hanna Leliv*. – Lviv : Litopys, 2018. – S. 37.

Цитувати: Водолазська Т. В., Устименко Т. А. Нові виміри безпеки в практиках впровадження НУШ. Постметодика. 2023. № 2–3. С. 26–30.

© Т. В. Водолазська, Т. А. Устименко, 2023. Стаття надійшла в редакцію 13.10.2023